

เหมืองถ่านหินเวียงแหงกับทางเลือกที่ยั่งยืน

เดชารัต สุขกำเนิด

ปลายปีพ.ศ. 2545 ที่ผ่านมา โครงการทางด้านพลังงานกลับมามีอยู่ในวงถกเถียงของสาธารณะอีกครั้ง ทั้งโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย และโครงการเขื่อนปากมูล และดูเหมือนว่า ทั้งสองโครงการคงจะยังต้องถกเถียงกันต่อไปอีกนาน ขณะเดียวกัน ในช่วงต้นปี ก็เริ่มมีการกล่าวถึงโครงการพลังงานใหม่ๆ ซึ่งคาดว่าจะอยู่ในความสนใจและถกเถียงของสาธารณชนในปี พ.ศ. 2546 นี้

โครงการที่ว่านั้นก็คือ “โครงการพัฒนาเหมืองถ่านหินเวียงแหง” อ.เวียงแหง จ. เชียงใหม่ ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.)

โครงการนี้น่าจะอยู่ในความสนใจเพราะ เป็นที่ทราบกันดี จากประสบการณ์ในประเทศและต่างประเทศ ว่า การทำเหมืองถ่านหินสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และสุขภาพเป็นอย่างมาก ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และสุขภาพ ความเหมาะสมของโครงการ และการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงน่าจะเป็นคำถามที่ดังก้องขึ้นเรื่อยๆ ในปี พ.ศ. 2546

ข้อมูลเบื้องต้นของโครงการ

เหมืองถ่านหินเวียงแหงเริ่มมีการสำรวจครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2526 และมีการสำรวจชั้นละเอียดในปี พ.ศ. 2530 ต่อมาในปี พ.ศ. 3531 คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้กันพื้นที่ให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) เข้ามาใช้ประโยชน์

การสำรวจครั้งนั้นพบว่า ปริมาณสำรองถ่านหินที่แอ่งเวียงแหงมีประมาณ 80-90 ล้านตัน โดยถ่านหินที่พบเป็นถ่านหินที่มีคุณภาพดีกว่าที่แม่เมาะ กล่าวคือ มีค่าความร้อนสูง มีซัลเฟอร์ต่ำ และมีสัดส่วนกำมะถันต่ำ คือ มีปริมาณกำมะถันประมาณร้อยละ 1 (รายละเอียดดูในตารางที่ 1)

อย่างไรก็ดี การศึกษาความเป็นไปได้ในการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2530-2535 พบว่า การนำถ่านหินจากแหล่งนี้มาใช้ยังไม่คุ้มค่ากับการลงทุน กฟผ. จึงได้ส่งคืนพื้นที่นี้ให้กรมทรัพยากรธรณีในปี พ.ศ. 2535

ต่อมา เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจทำให้เชื้อเพลิงนำเข้ามีต้นทุนสูงขึ้น กฟผ. จึงต้องการใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตไฟฟ้ามากขึ้น เพื่อลดต้นทุนทางการเงิน ประกอบกับถนนหนทางที่เข้าสู่แหล่งถ่านหินมีความสะดวกมากขึ้น กฟผ. จึงได้มีการทบทวนโครงการนี้ในปี พ.ศ. 2541 จนกระทั่งมีมติคณะรัฐมนตรีให้ กฟผ. ได้เข้าใช้พื้นที่นี้อีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2544

กฟผ. คาดว่าจะสามารถขุดถ่านหินมาใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากแอ่งเวียงแหงได้ประมาณ 15-20 ล้านตัน เพียงพอต่อการใช้งานประมาณ 15-20 ปี คิดเป็นมูลค่าไม่น้อยกว่า 7,500 ล้านบาท

ต้นเหตุคือปัญหามลพิษที่แม่เมาะ

หลายท่านอาจสงสัยว่า ถ่านหินปริมาณ 15-20 ล้านตันนี้ถือว่าเป็นปริมาณที่มากน้อยเพียงใด สำหรับระบบพลังงานของประเทศไทย

คำตอบก็คือ ปัจจุบัน (ปีพ.ศ. 2544) ประเทศไทยใช้พลังงานไฟฟ้าที่ผลิตจากถ่านหินลิกไนต์ประมาณร้อยละ 17 ของพลังงานไฟฟ้าทั้งหมด โดยมีฐานการผลิตใหญ่อยู่ที่อ. แม่เมาะ จ. ลำปาง

โรงไฟฟ้าพลังความร้อนที่แม่เมาะมีกำลังการผลิตรวม 2,625 เมกะวัตต์ โดยใช้ถ่านหินในการผลิตพลังงานไฟฟ้า ประมาณ 15 ล้านตันต่อปี

ตัวเลขการใช้ถ่านหิน 15 ล้านตันต่อปี แปลว่า ถ้าเราต้องนำถ่านหินจากเวียงแหงมาใช้ผลิตไฟฟ้าที่แม่เมาะโดยตรง เหมืองที่เวียงแหงก็จะมีให้ใช้งานได้เพียงปีเศษๆ เท่านั้น

อย่างไรก็ดี กฟผ. มิได้ตั้งใจจะใช้ถ่านหินจากเวียงแหงเพื่อการผลิตไฟฟ้าโดยตรง แต่โครงการนี้เป็นโครงการที่จะนำถ่านหินจากแหล่งเวียงแหง ซึ่งมีคุณภาพดีกว่า มาใช้ในการผสมกับถ่านหินจากแหล่งแม่เมาะ ในการผลิตกระแสไฟฟ้า เพื่อให้คุณภาพของถ่านหินดีขึ้น

เหตุที่ต้องปรับปรุงคุณภาพของถ่านหินก็เพราะการเกิดมลพิษทางอากาศในบริเวณหุบแม่เมาะ อันเนื่องมาจากการปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์จากกระบวนการเผาไหม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูหนาว ซึ่งมักจะมีความกดอากาศสูงลงมา ทำให้อากาศปิด ก๊าซมลพิษที่ปล่อยออกมาจึงไม่สามารถแพร่กระจายไปไหนได้

การศึกษาของวิทยาลัยการสาธารณสุข จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2544 พบว่า ประชาชนที่อยู่รอบโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ มีความเสี่ยงต่ออาการโรคระบบทางเดินหายใจมากกว่าพื้นที่อื่นๆ ในจ. ลำปาง 2-3 เท่า โดยอาการที่พบได้แก่ การไอเรื้อรัง การมีเสมหะเรื้อรัง หายใจมีเสียงวี๊ด หอบหืด และหลอดลมอักเสบ

ปัญหาที่เกิดขึ้นหลายครั้ง ทำให้กฟผ. จำเป็นต้องลดกำลังการผลิตในช่วงฤดูหนาวลง หรือจะต้องซื้อถ่านหินที่มีคุณภาพดีกว่าจากเอกชนมาผสม เพื่อให้สัดส่วนกำมะถันในถ่านหินลดลง (ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ก็จะได้อลดลงด้วย) หรือ อีกทางหนึ่งก็คือ การลงทุนในการติดตั้งเครื่องดักจับก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์

ที่ผ่านมา กฟผ. เองก็ซื้อถ่านหินจากเอกชนมาผสมกับถ่านหินที่แม่เมาะเป็นประจำทุกปี เช่น จากเหมืองบ้านบุญ ที่อ. ลี้ จ.ลำพูน ปีละหลายแสนตัน (บางปีเกือบล้านตัน) ปริมาณจะมากบ้างหรือน้อยบ้างก็ขึ้นอยู่กับปริมาณการผลิตไฟฟ้า และสภาพอากาศในแต่ละปี

ล่าสุด แนวโน้มการซื้อถ่านหินจากเอกชนมีปริมาณลดลงมาก เนื่องจากกฟผ. มีการดักจับก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์สำหรับเครื่องกำเนิดไฟฟ้าจนครบทุกเครื่องแล้ว

ดังนั้น หากกล่าวโดยสรุปแล้ว การทำเหมืองถ่านหินที่เวียงแหงก็มีเป้าประสงค์ เพื่อมาช่วยหนุนเสริมการผลิตที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ เพื่อให้สามารถผลิตได้ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ โดยไม่ต้องผูกติดกับเงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อมและสังคม

แรงจูงใจทางการเงินสำหรับกฟผ.

เหตุผลที่กฟผ. ต้องการเดินเครื่องผลิตไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะให้ได้เต็มที่เพราะ โรงไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหินลิกไนต์เป็นโรงไฟฟ้าที่มีต้นทุนค่าเชื้อเพลิงต่ำสุดคือ 0.50 บาทต่อหน่วย ในขณะที่ถ้าใช้ก๊าซธรรมชาติต้นทุนค่าเชื้อเพลิงจะอยู่ที่ 1.15 บาทต่อหน่วย และถ้าใช้น้ำมันเตา ต้นทุนค่าเชื้อเพลิงจะเพิ่มเป็น 1.94 บาทต่อหน่วย

ทั้งนี้ไม่นับรวมต้นทุนค่าก่อสร้างโรงไฟฟ้า เพราะกฟผ. ได้รวมไว้เรียบร้อยแล้วในค่าไฟฟ้าฐาน ค่าก่อสร้างจึงไม่ใช่ตัวแปรสำคัญในการตัดสินใจว่าจะเดินเครื่องผลิตไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าใด

ที่สำคัญ สำหรับ กฟผ. ต้นทุนค่าถ่านหิน (ราคาประมาณ 550 บาทต่อตัน) จากเหมืองเวียงแหง ก็ยังไม่หายไปไหน เพราะหน่วยงานที่มาทำการขุดถ่านหินก็เป็นหน่วยงานลูกของกฟผ. เอง กำไรที่เกิดขึ้นจากการทำเหมืองก็ยังโอนเข้ามาเป็นกำไรของกฟผ. ด้วย

นอกจากนี้ กฟผ. เองก็ยังไม่ได้รวมต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพเข้าไว้ด้วย ในปี พ.ศ 2538 เคยมีการศึกษาว่า ต้นทุนทางสุขภาพที่เกิดจากการผลิตไฟฟ้าจากลิกไนต์ที่แม่เมาะ (ประมาณ 1.26 บาทต่อหน่วย) มีค่ามากกว่าต้นทุนค่าเชื้อเพลิง (ประมาณ 0.37 บาทต่อหน่วย) ถึงเกือบ 4 เท่าทีเดียว

ดังนั้น ภายใต้โครงสร้างการกำหนดต้นทุนและราคาแบบที่เป็นอยู่ กฟผ. จึงมีแรงจูงใจทางการเงินที่จะเดินเครื่องผลิตไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าถ่านหิน และจะเดินหน้าโครงการนี้ต่อไป

ผลกระทบจากการทำเหมืองถ่านหิน

อย่างไรก็ดี การทำเหมืองถ่านหินก็เป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมมาก ไม่แพ้มลพิษจากการผลิตไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิง

ปัญหาที่พบจากการทำเหมืองถ่านหินประกอบไปด้วย ปัญหาฝุ่นละออง ปัญหาเสียงดัง ปัญหามลพิษทางน้ำ โดยเฉพาะการปนเปื้อนโลหะหนักในน้ำผิวดินเช่น ตะกั่ว แคดเมียม โครเมียม ทองแดง และนิเคิล ปัญหาการพัดพาตะกอนดิน ปัญหาการสิ้นสละเทือนจากการใช้ระเบิด และปัญหาการก่อกวนเนื่องจากการลุดตีไฟของถ่านหิน รวมถึงอุบัติเหตุไฟไหม้ที่อาจเกิดขึ้นตามมา

ตัวอย่างกรณีของเหมืองแม่เมาะเองก็พบปัญหาฝุ่นละอองเกินค่ามาตรฐาน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ปัญหาเสียงดังเกินกว่าภาวะพื้นฐาน และปัญหาการก่อกวน โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านห้วยฝาย ซึ่งอยู่ใกล้พื้นที่เหมือง นอกจากนี้ การปนเปื้อนของโลหะหนักในน้ำผิวดิน และพบว่า บ่อน้ำตื้นมีค่าความกระด้างรวมเกินกว่ามาตรฐาน

ในด้านอาชีวอนามัย พบว่า ผู้ปฏิบัติงานเหมืองก็มีความเสี่ยงสูงเช่นกัน ในอดีตเคยมีการตรวจสุขภาพพนักงานเหมืองแม่เมาะ พบว่า ผู้ปฏิบัติงานเหมืองจะมีความผิดปกติของสมรรถภาพการทำงานของปอด และสมรรถภาพการได้ยินสูงกว่าพนักงานส่วนอื่นๆ

ผลกระทบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการอพยพ ทั้งการอพยพออกจากพื้นที่ที่จะกลายเป็นเหมือง และการอพยพเข้ามาของแรงงานต่างถิ่น ซึ่งล้วนกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมของชุมชนในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นเมื่อเหมืองปิดตัวลง ในอีก 15-20 ปีข้างหน้า

ข้อดีจากการทำเหมือง ซึ่งมักกล่าวถึงกันเสมอคือ การจ้างงานที่เพิ่มขึ้น และการขยายตัวของเศรษฐกิจท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน กฟผ. ยังมิได้ระบุถึงปริมาณการจ้างแรงงานในพื้นที่ที่จะเกิดขึ้นจริง รวมถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับเศรษฐกิจท้องถิ่น

ประสบการณ์จากเหมืองแม่เมาะชี้ให้เห็นว่าการทำเหมืองเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะเปลี่ยนโครงสร้างทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจ และทางสังคมของพื้นที่ในคราวเดียวกัน การตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ ที่ชุมชนเล็กๆ อย่างเวียงแหง และอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ จึงจำเป็นต้องใช้วิจารณญาณอย่างรอบด้าน มิฉะนั้น โครงการนี้จะกลายเป็นการลดผลกระทบในพื้นที่หนึ่ง แต่ไปสร้างผลกระทบในอีกพื้นที่หนึ่งก็เป็นได้

ทางเลือกที่ยังเปิดกว้างสำหรับชาวเวียงแหง

ประเด็นสุดท้ายที่จะนำเสนอในบทความนี้คือ ความจำเป็นของการทำเหมืองเวียงแหงที่มีต่อระบบพลังงานไฟฟ้าโดยรวมของประเทศ

ก่อนอื่นต้องขอแจ้งข้อมูลล่าสุด เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2545 ความต้องการไฟฟ้าสูงสุดของระบบไฟฟ้าไทยเท่ากับ 15,992 เมกะวัตต์ ในขณะที่เรากำลังการผลิตติดตั้ง 23,754 เมกะวัตต์ และมีกำลังการผลิตที่พึ่งพาได้ (หรือ Dependable capacity) 22,871 เมกะวัตต์

หมายความว่า ปัจจุบัน ประเทศที่มีกำลังการผลิตสำรอง (คิดจากกำลังการผลิตที่พึ่งพาได้) ถึงร้อยละ 43 มากกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ร้อยละ 15 ไปมากทีเดียว

สาเหตุหนึ่งซึ่งมีผลให้กำลังการผลิตสำรองของเราสูงมาก เพราะที่ผ่านมามีการพยากรณ์ความต้องการไฟฟ้าคลาดเคลื่อน สูงกว่าความเป็นจริงอยู่เสมอ โดยในปี พ.ศ. 2545 ที่ผ่านมา มีการคาดการณ์ความต้องการสูงกว่าความเป็นจริงไปถึง 555 เมกะวัตต์

ดังนั้น รัฐบาลจึงให้สพช. ดำเนินการปรับฐานและข้อมูลในการพยากรณ์ใหม่ ทำให้ความต้องการไฟฟ้าสูงสุดลดลงไปจากที่เคยคาดการณ์ไว้ครั้งก่อนถึง 900 เมกะวัตต์ ในปี พ.ศ. 2549 และจะลดลงจากที่เคยได้เดิมอีก 1,800 เมกะวัตต์ในปีพ.ศ. 2559

และเมื่อพิจารณาถึงปริมาณการผลิตและความต้องการไฟฟ้าของภาคเหนือ จะพบว่า ในปี พ.ศ. 2543 โรงไฟฟ้าต่างๆ ในภาคเหนือมีการผลิตพลังงานไฟฟ้าถึง 19,200 ล้านหน่วย แต่มีการบริโภคไฟฟ้าในภาคเหนือเองเพียงแค่ 6,915 ล้านหน่วย หรือไม่ถึงร้อยละ 40 ของที่ผลิตได้เท่านั้น อีกร้อยละ 60 ส่งไปใช้ในภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตัวเลขเหล่านี้คือ ความเป็นจริงที่ชี้ให้เห็นว่า ความต้องการไฟฟ้ายังคงไม่สูงดังที่เคยคิดกันว่าตอนที่ผลักดันสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหิน ดังนั้น ทางเลือกในการผลิตไฟฟ้าของเราจึงยังเปิดกว้างอยู่ รวมถึงการชะลอหรือยกเลิกโครงการเหมืองถ่านหินเวียงแหง หากไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชน

ยิ่งไปกว่านั้น ในกรณีเหมืองถ่านหินเวียงแหง กฟผ. ยังมีทางเลือกในการซื้อถ่านหินจากแหล่งอื่นๆ หรือควบคุมให้การดำเนินการของเครื่องดักจับก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตามที่ตั้งไว้ หรือลดปริมาณการผลิตในช่วงฤดูหนาวลง แล้วหันไปทำการผลิตไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าอื่นๆ ที่เหลืออยู่ในระบบแทน ซึ่งทางเลือกทั้งหมดนี้จะไม่กระทบต่อความมั่นคงของระบบไฟฟ้าแต่อย่างใด

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงหวังว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ จะไม่สร้างแรงกดดันใดๆ ที่จะบีบทางเลือกในการตัดสินใจของชาวเวียงแหง เหมือนที่ชาวบ้านนอก-บ้านกรูด เคยประสบมาก่อน (โดยอาศัยข้ออ้างเรื่องความมั่นคงของระบบไฟฟ้า) ทั้งนี้ เพื่อให้ชาวเวียงแหงได้ตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรอย่างรอบคอบด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ทั้งในระดับชุมชนและในสังคมส่วนรวมต่อไป

ตารางที่ 1 ปริมาณสำรองและคุณสมบัติของถ่านหินจากแหล่งที่สำคัญในประเทศไทย

แหล่งถ่านหินสำคัญ	ปริมาณสำรอง (ล้านตัน)	ค่าความร้อน (kcal/kg)	ความชื้น (ร้อยละ)	ซัลเฟอร์ (ร้อยละ)	กำมะถัน (ร้อยละ)
แม่เมาะ จ.ลำปาง	1,408.0	2,201	29.19	27.48	2.90
สะบ้าย้อย จ. กระบี่	323.8	2,069	25.68	37.37	1.22
เวียงแหง จ. เชียงใหม่	80.2	3,700	28.00-32.00	13.00-15.00	0.40-1.00
ลี้ จ. ลำพูน	28.0	1,295-2,662	11.69-36.42	17.79-44.72	0.05-2.32

ที่มา: ดัดแปลงจากข้อมูลของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (www.egat.or.th)